

IDAR KRISTIANSEN:

EN SPROGPIONER I SAMELAND

Når man her i landet snakker om sproglig undertrykkelse, vil de fleste umiddelbart forbinde begrepet med kampen mellom landsmål og riksmål, eller mellom nynorsk, bokmål og samnorsk — om man foretrekker disse benevnelser.

Men sproglig undertrykkelse har mer omfattende tradisjoner enn som så her på berget. Tenk bare på hva de to minoritetsgrupper nordpå — samene og kvenene — har vært tvunget til å tåle av overgrep i løpet av de to siste sekler! Og vi bør ofre det en tanke iblant, fordi den som vil sproglig frihet for sin egen gruppe, står adskillig sterkere i sin kamp om han er villig til å forsvare også andre gruppers sproglige frihet.

Det er temmelig lenge siden man har ofret noen særlig omtanke for det kvenske (finske) sprog i Nord-Norge, selv om det er på rask retur, og den sproglige broforbindelse til vårt finske grannefolk i øst og til kulturimpulsene derfra stadig blir forverret. De røster som har hevet seg for finsk-sproglig omsorg, f.eks. gjennom opprettelse av en egen sproglinje ved et av våre nordligste gymnas, har ikke vunnet gehør. Derimot har de fleste av samenes problemer vært gjenstand for såvel debatt som omsorg, det være seg enten problemene er av sproglig-kulturell eller økonomisk-næringsmessig art.

Men den endring som for samenes vedkommende har funnet sted, knytter seg først og fremst til tiden etter den annen verdenskrig. Krigstiden bragte Finnmark inn i historiens søkelys i langt sterkere grad enn noengang før. Det har ikke minst samene fått merke — på godt som på mindre godt.

Når samisk sprog har en forholdsvis vel etablert stilling idag, såvel i skrift som tale, skyldes det imidlertid så langt fra bare det faktum at Finnmark er dukket frem fra den historiske mørketid. Her som så ofte ellers er det enkeltmenneskers langvarige kamp for individets og folkets soleklare rett som har frembragt resultatene. Den mann som vel mer enn noen annen fortjener å bli nevnt i denne sammenheng, er sognepresten, sprogforskeren og oversetteren Nils J. Chr. Vibe Stockfleth (1787—1866), som har lidd den vanskelige å bli husket først og fremst for sin tilknytning til de tragiske opptøyene i Kautokeino 1851—52.

I hans yngre år var det ikke meget som tydet på at den vesentligste del av hans livsinnsats skulle bli knyttet til samene i Finnmark. Han var fattig prestesønn, født i Fredrikstad, og vaklet mellom mange ulike former for studier — jusstudier, ingeniørstudier, forststudier og snekker-

lære. Han var løytnant under det Schleswig-Holsteinske felttog i 1813 og i årene etterpå, frem til 1823. Innimellom rakk han også å være landmåler og privatlærer -- det siste for sogneprest Christies barn i Valdres. Da han så forelsket seg i sin elev, jomfru Sara Kornelia Koren Christie og lot seg påvirke også av hennes far, var ikke veien til prestestudiet lang. Han giftet seg og ble ordinert til prest våren 1825, og dro -- 38 år gammel -- sammen med sin femten år yngre brud til Vadsø like etterpå.

Han kom til temmelig trøstesløse forhold: Manglende kirker, manglende bøker, fremmede folkeslag, fremmede guder, fremmede skikker, ugjestmildt klima, et land for russere, kvener, samer, forviste forbrytere, varger. Alt som hadde med hans embete å gjøre var i sørgelig uorden. Men verst av alt: han manglet fullstendig de sprogkunnskaper som var en forutsetning for at han skulle kunne utrette noe av betydning mellom halvhedningene ved Ishavskysten.

Men som en god soldat gikk han på med krum hals. I løpet av kort tid kunne han forrette vesentlige deler av de kirkelige handlinger på samisk. Derefter gjaldt det å skaffe samene bøker til oppbyggelse og undervisning på deres eget sprog -- han innså klart at det var en absolutt forutsetning for at Guds rikes sak skulle vinne frem der nord. -- «De forskjellige folkeslekters forskjellige sprog er de levende former, i hvilke Gud her i verden for ethvert folk vil åpenbare seg og forkynnes, -- -- og Den Hellige Ånd la også ved pinsefesten de forskjellige folkeslekters tungemål på apostlenes leber, så at folkene hørte dem tale om og forkynne Guds store og underlige gjerninger i deres eget tungemål, -- -- og førenn apostlene hadde lært disse sprog av Den Hellige Ånd, måtte de ikke forlate Jerusalem. Sprogstudiet er derfor et hellig studium.»

Men ett var å anse sprogstudiet for et hellig studium. Noe ganske annet var å skape et brukbart skriftsprog og gi samene henimot fullverdige oversettelser av de hellige skrifter, selv om misjonæren Knud Leem i første halvdel av 1700-tallet hadde laget en samisk-norsk ordbok. Stockfleth kalte til seg skolelærere, klokkere og andre for å fritte dem ut om det samiske sprogs mysterier, han vandret over vidda og levde sammen med samene mens han hele tiden gjorde sine notater. I sin «Dagbog over mine Missionsreiser i Finmarken» (1860) forteller han ganske inngående om de ulike fremgangsmåter han fant det nødvendig å benytte, slik som på kramboden i Karasjok: «I denne hans krambod gikk det så særdeles sedelig og ordentlig til, at jeg hver aften der samledes et par timer med finnene (les: samene) og utdelede et blad tobakk

eller mere til talemåter, son

Men veien enn han hadd gang med fol fant jeg ved opphold iblan hadde således Det Nye Test settelser var g større og stør av disse overs dem like godt efter hans an settelser gå i som en finn et boksprog, c på den littera hørte.»

Før han ko skaffe et tilfr dertil var ha derfor at det toårig sprog konferere me Sjögren i Finl enn noe annet et nytt alfabe likeledes ønsk leksikografisk seender intet t hebraiske og t

Stockfleth v en ung same. ! -- selv om sa vel stor betydn del av jordklo hovedsprog, -- Stockfleth i h Hans Majestet

eller mere til hver den, som kunne berike min ordbok med ord eller talemåter, som jeg ennå ikke hadde.»

Men veien frem til gode oversettelser skulle vise seg mer besværlig enn han hadde kunnet forestille seg. — «Jo mere jeg ved fortsatt omgang med folket lærte å kjenne det og dets sprog, desto flere mangler fant jeg ved alle de av mine oversettelser som jeg under et femårig opphold iblandt dem, med megen flid og umake, hadde utarbeidet. Jeg hadde således fått oversatt den store alterbok, katekismen, forklaringen, Det Nye Testamente og en del av første Mosebok, — alle disse oversettelser var gjennomleste med tolkene og skolelærerne. Ved min senere større og større inntrengen i folkelivet og sproget, fant jeg at ingen av disse oversettelser var skikket til å se dagens lys.» — Så brente han dem like godt, oversatte på nytt — og brente igjen. Ikke før i 1837, efter hans annet opphold i Finnmark, våget han å la de første oversettelser gå i trykken. «Først da jeg var blitt som en av deres egne, som en finn (same), — — først da kunne jeg gi dem et skriftsprog, et boksprog, og nu var da tiden omsider kommen, da der måtte tenkes på den litterære bearbeidelse av det hos samene funne, innsamlete og hørte.»

Før han kom så langt, hadde han imidlertid vært nødt til å fremkaffe et tilfredsstillende alfabet. Det kunne han ikke alene i Finnmark, dertil var hans filologiske kunnskaper for begrensede. «Jeg foreslo derfor at det måtte tillates meg på offentlig bekostning å foreta en toårig sprogvidenskapelig reise, regnet fra mai 1831, for personlig å konferere med de to sproglærde, professor Rask i København og dr. Sjögren i Finland. — Da finnenes (les: samenes) sprog har flere lyder enn noe annet europeisk sprog har betegnelser til, så måtte der dannes et nytt alfabet; dette ville jeg forelegge begge de ovennevnte menn; likeledes ønsket jeg å tale med dem om sprogets grammatikalske og leksikografiske bygning og fremstilling, da sproget også i disse henseender intet fellesskap har med de europeiske, men desto mer med det hebraiske og for en liten del med det ungarske sprog.»

Stockfleth var i København i fem måneder våren 1832, sammen med en ung same. Samarbeidet med professor Rask synes å ha vært vellykket — selv om samme Rask synes å ha tillagt det nord-samiske sprog en vel stor betydning: «Det samiske sprog er et hovedsprog for en betydelig del av jordkloden, i fjerne hedenold sannsynligvis vårt eget fedrelands hovedsprog, — —.» Det manglet ikke på anerkjennelse og støtte for Stockfleth i hans arbeide, hverken fra videnskapsmenn, Storting eller Hans Majestet, selv om nok en og annen var uenig i den sproglige selv-

stendighetslinjen, og heller hadde sett at tvangsfornorskningen fortsatte, uansett hvilken pris det samiske folk måtte betale. — I 1839 ble det tilstått Stockfleth en årlig understøttelse i åtte år, for at han fortsatt skulle kunne virke til fordel for samisk språk «og i det hele til finnenes kristelige opplysning og dannelsen». Meningen var at de åtte årene skulle fordeles noenlunde likt mellom Finnmark og Kristiania, det siste ikke minst fordi man ønsket hans hjelp til å bibringe teologiske kandidater som aktet å søke seg til samedistrikter det minimum av kunnskap i samisk som var påkrevet.

Listen over skrifter som Stockfleth fikk oversatt og trykt ble etter hvert ganske omfattende: Stave- og lesetabeller, Abc og lesebok, Luthers lille katekisme, første del av en samisk grammatikk, en bibelhistorie med utdrag av Mosebøkene og dessuten tyve av Davids-salmene, Wexels «Andagtsbog for Menigmand», Edens forklaring på samisk og kvensk (finsk), den lille alterboken, Andresens lille avholdsbok, Pontoppidans forklaring, hele Det Nye Testamente, norsk-samisk ordbok, Luthers pasjons-prekener, Davids salmer, bibelhistorie av Wexels med norsk tekst ved siden av den samiske, Luthers postille, etc., etc.

Med få unntagelser ble bøkene mottatt med begjærighet — kanskje ikke minst fordi Stockfleth synes å ha misjonert like meget for dem som for den evige salighet. Men hovedgrunnen til den gode mottagelse lå nok i det faktum at samene for første gang fikk skrifter som de ikke hadde vesentlige vanskeligheter med å lese. Noe annet var det nok med den dypere forståelse av det de leste, skulle det vise seg. Utover 40-årene fikk Stockfleth stadig takksigelser for bøkene. Det gjorde han også i 1851, under opptakten til morddramaet i 1852, men da het det at takknemligheten hadde sin grunn i at de ut fra Skriften nu var istand til å se at Stockfleth var en djevel.

Og her er vi ved den største tragedien i Stockfleths liv. Det kan neppe være tvil om at nettopp lesningen av hans oversettelser, var en sterkt medvirkende årsak til de sårmeninger som etterhvert utviklet seg, og som sterkt bidro til de tragiske begivenhetene i 1852, da fire menneskeliv gikk tapt, med den følge at fem unge samer senere ble dømt til døden, samtidig som en rekke andre fikk harde fengselsstraffer.

Stockfleths linje i samesaken ble heller ikke fulgt svært lenge. Da Hvosløf, som ble pisket av samene i 1852 og senere anbefalte et par av dem henrettet til skrekk og advarsel, var blitt biskop, inntok han en kjølig holdning såvel til bruken av det samiske språk som til den læstadianske bevegelse — en bevegelse han ikke forsto og bare kunne identifisere med opprøret i Kautokeino.

Den alvorlige «Instrux for L. Tromsø Stift» klart at samer og morsmålsundervy strengere regler, distriktene på v skjellige veier f norsknningen.

Som tidligere forståelse for sa tegn til anerkjen gjennom tusener anerkjennelse k som samene har side, bidrar ster overleve vårt år

Idag lar det og samisk språk vanskent og ufor som omgir disse og dens omskift som omgir det.» det seg ikke nek begreper angår, samiske aviser, s ning i skolene o språk på vikende folkestamme er eller mindre tvil kalottens tundra.

Den alvorligste reaksjonen kom imidlertid først etter 1880, gjennom «Instrux for Lærerne i de lappiske og kvænske Overgangsdistrikter i Tromsø Stift» (som også omfattet Finnmark). Instruksen gjorde det klart at samer og kvener i «overgangsdistriktene» ikke lenger skulle få morsmålsundervisning. Norsk skulle brukes. Siden kom det nye og strengere regler, som til fulle ble håndhevet. — Samene i de rene same-distriktene på vidda sto noe friere. Men også for dem ble det ad forskjellige veier funnet frem til regler og tiltak som skulle fremme fornorskningen.

Som tidligere nevnt har vi i de siste par decennier opplevet en økende forståelse for samisk språk og kultur, samtidig som det viser seg visse tegn til anerkjennelse av samenes rettigheter til det land de har bebodd gjennom tusener av år. Men det spørs nok om ikke såvel forståelse som anerkjennelse kommer i seneste laget. Den systematiske undertrykkelse som samene har vært utsatt for, ikke minst fra norske myndigheters side, bidrar sterkt til at samene som folk vil få vanskeligheter med å overleve vårt århundre.

Idag lar det seg vanskelig gjøre å beskrive situasjonen for samene og samisk språk slik Stockfleth gjorde det for 110 år siden: «Uforvansket og uforandret som de fjell fra hvilke det lyder, som den natur som omgir disse fjellene, har sproget i høy grad stått imot såvel tiden og dens omskiftelser og ødeleggelser som innvirkningen av de språk som omgir det.» Selv om den sproglige struktur synes uforandret, lar det seg ikke nekte at nytt ordforråd, særlig hva abstrakter og tekniske begreper angår, i alt vesentlig må hentes fra nabosprogene. Til tross for samiske aviser, samiske bøker, samiske gudstjenester, samisk undervisning i skolene og samiske nyheter i kringkastingen, er samisk idag et språk på vikende front. Omtrent på samme måte som hele den samiske folkestamme er det, etterhvert som sivilisasjonens og teknikkens mer eller mindre tvilsomme velsignelser i stadig større grad erobrer Nordkalottens tundra.

